

Др РАДОВАН РИШУМОВИЋ

ПРЕДМЕТ ПРОУЧАВАЊА РЕГИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ

1. РАЗВИТАК РЕГИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ

Зачеци регионалне географије. — Регионална географија је једна од најстаријих географских дисциплина. Њени зачеци се називу још у класичној прошлости. Неговали су је Арабљани и хришћани средњег века; већи интерес за њу развио се у доба ренесансе и великих географских открића. Али све до појаве А. Хумболта и К. Ритера регионална географија је патила од два главна недостатка: није ни издалека могла да обухвати све видове проучавања простора Земљине површине и није била у стању да се стресе проучавања која припадају другим наукама (историји, геологији, геофизици, астрологији, биологији итд.). У ствари она је више личила на конгломерат разних наука.

Регионална географија предхумболтовског доба развијала се у два правца: у регионалну географију у оквиру математичке географије и регионалну географију у оквиру путописне географије. Прва је главну пажњу обрађивала климатским појавама, одређивању климатских зона, земљотреса, поплава и објашњавању људских раса на основу климатских чинилаца. Другој је главни циљ био описивање земаља, народа и градова, док јој је описивање природних особина земаља било споредније. Она је већином била повезана са историјом те се може назвати историјском регионалном географијом.

Регионална географија је присно повезана са развојем осталих географских дисциплина. Са богаћењем њиховог научног арсенала регионална географија је добијала подстреке за своје напредовање. Тако је под утицајем природних наука, особито физике, настао јачи развој географије па према томе и регионалне географије. Тај се утицај нарочито осећа од средине XVIII века. Физика је од тог времена све више упознавала географију са значајним инструментима за мерење, као што је нпр. барометар, обдарила је основним чињеницама о физици Земље као што је закон гравитације, топлотно зрачење, Земљин магнетизам итд.

Развој регионалне географије у Немачкој. — У развоју регионалне географије, као и географије уопште, јавља се значајна прекретница почетком 19. века са појавом радова К. Ритера и А. Хумболта. До тога времена географија је била мало наука, много више описивање, регистровање чињеница у простору Земљине површине, са ретким анали-

тичким задирањем у суштину појава. Од тога доба почиње развитак савремене научне географије. **К. Ritter** (1779. — 1859.) и **Alexander von Humboldt** (1769. — 1859.) су утемељивачи тог новог правца у развоју географије. Ритер је дао географији специфичну научну форму, он је оснивач научне методике. Хумболт је унапредио методе научних проучавања. Он ни једну чињеницу не посматра изоловано, већ у поређењима и комбинацијама. Он сваку појаву једног региона посматра у вези с другим природним појавама истог предела. Тако је он упознао међусобне везе и законитости између земљишта, воде, климе, биљног и животињског света, начина насељавања и привреде, животних навика и обичаја људи. Сем тога, он прати промене географских појава у разним пределима Земље. Тиме је он уздигао и регионалну географију на завидни научни ниво и њеном развоју дао научни смер који она од тада никада није мењала (22).

Тежња да се регионалној географији да јачи нагласак на физичке и друштвене елементе простора Земљине површине долази до изражаја код К. Ритера. У наслову своје опште регионалне географије К. Ритер је ставио речи: „У односу на физичке особине Земљине површине и историју људи“. Но ипак код Ритеровог третирања физичких особина Земљине површине има више описивања него узрочног објашњења појава, што је допекле и разумљиво с обзиром на тадашњи општи ниво науке. По А. Неттнер-у Ритеру је стран каузални начин мишљења који нам је дошао из Хумболтових радова. Ритер посматра Земљу као станиште људи на којој се људска историја одиграва по унапред одређеном плану. Он мање истражује узроке природних појава, више њихово дејство на људе, који су по њему крајњи циљ географских проучавања. У суштини, његов начин посматрања је телеолошки и више је задовољавао религиозне и етичке потребе свог доба него интересе науке. Али и поред тих недостатака К. Ритер је извршио несумњиво велики утицај на географију свог доба — већи него А. Хумболт; он је оснивач географске школе која носи његово име. Из те школе је произашао „знатан број, не баш врло истакнутих регионалногеографских описа“ (22).

Ритерова географска школа је оболела још у почетку од једностраности, недостатка каузалног појимања појава и телеолошких схватања, која су, као научно неплодна, лишила географију способности научног усавршавања. Географија ове школе је „доспела у хор-сокак, научни дух одумро, а њој је отказан приступ на универзитет“ (22). Сем тога, географија је изгубила географску равнотежу и свој самостални карактер и постала помоћна наука историје.

Ризница географских знања све више се богатила резултатима научних пуговања као и услед развоја специјалних научних дисциплина из области природних наука. Географски интерес је силно порастао четрдесетих година прошлог века. Тада се оснивају многобројна географска друштва и географски часописи као „Petermann's Mitteilungen“, „Der Globus“ и др. Шездесетих година прошлог века јавља се Reclus-ева „La terre“ и Peschel-ови „Neue Probleme der vergleichenden Erdkunde“. Ова Пешелова књига је извршила огроман утицај и засновала нов период у развоју географије.

Пешел је изналазио узроке појава путем упоредних проучавања (као нпр. фјордова, острва, делти итд.) и почео индуктивним путем решавати проблеме геоморфологије, што није случај са Ритером и његовом школом. Поново је оживело географско проучавање људи. Њихов положај у природи није схваћен телеолошки, већ под утицајем природних наука. Са Ритеровом смрћу географија је ишчезла са универзитета, али ју је Пешел поново увео као редован професор у Лајпцигу. Тада је преовладао мишљење да је географија постала засебна наука. Све је више јачала тежња да се из ње избаци све оно што јој је страно и да се она ограничи на одређени предмет проучавања.

Нови правац географије је дошао до изражаја у регионалној географији. Регионална или специјална географија је све више усмеравала своја проучавања на територијалну разноликост појава, на њихово распрострањење и размештај у простору. Под утицајем **F. von Richtshofen**-а и других методичара општа географија је све више престајала да буде општа регионална географија и све више постајала упоредна регионална географија.

Највећа тековина новог схватања географије (Пешеловог и Рихтхофеновог) јесте снажан развитак физичке географије, особито геоморфологије, којима је Рихтхофен дао строго научне методе.

Друштвена географија је једно време заостајала иза физичке географије. Сем општег **Ratzel**-овог дела јавили су се многобројни радови особито о густини насељености, насељима, становништву итд.

И поред бројних методолошких расправљања није постигнута јединствена дефиниција географије. По једнима географија се схвата као јединствена наука (у смислу К. Ритера). По другима њој се постављају два одвојена задатка: проучавање природних особина простора Земљине површине и проучавање тог простора као станишта људи. Тако је географија, оптерећена у знатној мери поменутиим дуализмом, закорачила у XX век.

Регионална географија је постигла велики напредак између два светска рата. Тада је особито била на гласу ландшафтна географија немачких географа **Hettner**-а, **Penck**-а, **Gradmann**-а, **Passarge**-а. Поред поменутих, дефиницији ландшафта, задацима и методама регионалне (ландшафтне) географије дали су значајне прилоге **H. Bobek**, **H. Lautensach**, **E. Otremba**, **I. Schmithüsen**, **H. J. Schultze**, **C. Troll** и многи други. Са ландшафтом добила је регионална географија свој предмет проучавања. Значај регионалне географије је особито порастао после Међународног географског конгреса у Амстердаму 1938. године на коме је регионална географија била главна тема расправљања. Од тога времена брже се повећава број радова о суштини, садржају и методама регионалне географије.

Развитак регионалне географије у Француској. — Оснивач регионалне географије у Француској је **Paul Vidal de la Blache** (1845.—1918). Он је уједно и покретач француске географске ренесансе и оснивач француске географске школе. Познат је по свом делу „Tableau de la Géographie de la France” у коме су дати описи француских региона. „И

сада, пише **G. Chabot** 1951. год., немогуће је наћи за сваки регион тачнији опис“ (23).

Ученици Видал де ла Блаша су предузели, под његовим вођством, студије из регионалне географије: **E. de Martonne** (La Valachie 1902), **A. Demangeon** (La Picardie 1905.), **R. Blanchard** (La Fladre 1906.), **A. Vacher** (La Berry 1908.), **J. Sion** (La Normandie Oriental 1908.), **Passerat** (Les plaines du Poitou). То су докторске тезе његових првих ученика.

Касније, особито после првог светског рата, брзо су се множиле обимне регионалногеографске студије, често објављиване у колекцијама као што су „La Géographie Universelle“, „Orbis“ и др. La Géographie Universelle је „најлепше дело остварено у регионалној географији француске школе“ (23). Следујући горње примере и учвршћену традицију дате су многе тезе из регионалне географије.¹⁾ А и они аутори који су дали тезе из физичке или друштвене географије написали су и тзв. мале тезе од којих су многе праве регионалне монографије.²⁾

По речима **G. Chabot**-а споменик регионалној географији је дао **Raoul Blanchard** серијом свезака посвећених француским Алпима. (Les Alpes Occidentales). Бланшар је о Западним Алпима написао 12 свезака и као закључак 13. свеску Les Alpes et leur Destin. Он је Алпе приказао као попрште велике природне драме. У њима се одиграла гигантска борба геолошких сила, ерозије и животних снага у циљу хуманизације пејзажа. Алпи су приказани почев од геолошке грађе и тектонске структуре па до психолошких особина њиховог становништва. **André Gibert** каже: „Ни један планински регион до сада није био студирао методичније, са више савесне егзактности, нити представљен са више живота и снаге“. Око Бланшара се формирала млада и оригинална школа чији су представници: Faucher, Allix, Blache, Pardé, Bénévent, Robequain и многи други.

Такође су честе регионалногеографске студије села као што су: Agon у Ламаншу од L. Lenoir-Pépin, Thurgins у Рони од P. Guiot, Aigues Vives у Гарду од F. Billange итд.

Из метрополе регионална географија се проширила и у Француску Унију. Такви су радови J. Despois о Тунису, J. Drescha о Мароку, M. Larnauде-а о Алжиру и др.

Развитак регионалне географије у СССР-у. — Још је **Докучајев** на почетку XX века изразио идеју о изучавању Земље као целине полазећи од становишта о законитој вези живе и неживе природе које је у ствари представљало суштину учења о ландшафтима. Та је мисао добила прву формулацију 1913. године када је **Л. С. Берг** у свом реферату у Биогео-

¹⁾ Такве тезе објављене пре 1941. године су: **André Allix** (L'Oisans), **Jules Blache** (Les Massifs de la Grande Chartreuse et du Vercors), **André Cholley** (Les Préalpes de Savoie), **Daniel Faucher** (Les plaines et bassins du Rhône moyen), **Pierre George** (La région du Bas Rhône), **André Gibert** (La Porte de Bourgogne et d'Alsace).

²⁾ То су **Max Derruau** (La Grande Limagne), **Paul Fénelon** (Le Périgord), **Paul Veuret** (Les Pays de la Moyenne Durance) и др.

графској комисији Географског друштва доказао да су ландшафти основни објекти географског проучавања и да они представљају законско груписање органског и неорганског света на површини Земље. Година 1913. се сматра као почетак модерне регионалне географије у СССР-у.

Међутим, прошло је дуго времена док су географи прихватили учење о ландшафтима. Мало је чудно да су то учење најпре усвојили не географи, него педолози и геоботаничари. Узроци занемаривању регионалне географије двадесетих и тридесетих година овог века у СССР-у су у недовољном познавању Докучајевљевских идеја и неизграђеној методици ландшафтних проучавања. Но Берг је упорно настављао свој пioniрски рад на пољу регионалне географије предавајући курс „Ландшафтне географске зоне СССР-а“.

Географи у СССР-у су озбиљније почели да се интересују ландшафтном географијом тек при крају тридесетих година овог века. Почетак том интересовању били су радови, предавања и теренска проучавања **С. В. Калесника**, који је показао да је за успех тих проучавања нужно изучити структуру географског ландшафта. Али поред изучавања те структуре, за успешан развој ландшафтне географије било је неопходно отклонити нејасност у погледу одређивања ландшафта. Наиме, услед те нејасности неки географи (као нпр. А. Г. Исаченко) су почели тврдити да термин ландшафт нема конкретног територијалног ограничења и да се односи на предео било које величине. Једини излаз из тих тешкоћа је, по мишљењу совјетских географа, проучавање тих проблема на самом терену. То је предузео Калесник тридесетих година овог века. Као резултат тих изучавања Калесник је дошао до схватања да структура ландшафта представља систем унутрашњих, међусобних веза компоненти које га сачињавају. Отуда је произашло гледиште да географски ландшафт представља одређени структурни комплекс који заузима довољно значајан део Земљине површине и који се одликује својим индивидуалним природним карактеристикама. Сем тога, било је такође потребно наћи начин теренског истраживања структуре ландшафта, тј. проучити унутрашње везе његових компоненти. То питање је решио **Н. А. Солнцев** студијом о морфологији природног ландшафта. Тиме је Солнцев у ствари ударио темеље оригиналној методи ландшафтних изучавања. Теренским радовима регионалних географа, под руководством Солнцева и Калесника, били су ударени темељи методу и предмету ландшафтних проучавања.

Од тог времена, тј. од педесетих година, почиње брже испитивање ландшафта на многим географским факултетима у СССР-у (Вороњешком, Лвовском, Кијевском, Одеском, Белоруском и др.). Од тог доба почиње широко укључивање регионалних географа у комплексна изучавања природних услова колхоза и совхоза.

Мада је у почетку заостајала иза других географских дисциплина и била извржавана критици регионална географија је на крају прикупила доста присталица и постала модерна грана географије. Берговски правац ландшафтне географије доста је добро одредио предмет проуча-

вања, разрадио нове теоријске поставке и дао методске основе теренских истраживања. Резултати њихових проучавања налазе све већу примену у разним облицима државног газдинства (24).

Регионална географија у САД и В. Британији. — Почетак америчког интересовања за регионалногеографске студије настао је крајем прошлог века и дошао је као одраз повећаног европског интересовања за ту врсту изучавања. Године 1911. девет чланова Удружења америчких географа (Association of American Geographers) оценили су регионалну географију као један од три најважнија правца географских проучавања. **W. G. Joerg** је још пре првог светског рата дошао до закључка да је регион посебан предмет проучавања регионалне географије. После 1922. г. у САД-у регионална географија почиње изазивати све живље интересовање.

Један од видова регионалногеографских проучавања у САД-у био је **секционализам** и **регионално планирање**. Они су се састојали у регионалном планирању и географском изучавању административних територијалних јединица, посебне индивидуалности и политичког значаја, познатих под именом секција. Тако је регионална географија добила практичну примену а њена испитивања је помагала федерална влада.

У САД-у се у последње време регионална географија све више користи за привредно планирање административних јединица (секција и дистриката) и у том правцу даје значајне резултате. Теоријским и практичним доприносима у том погледу се нарочито истичу: **Robert Dickinson** (City, Region and Regionalism), **R. J. Whitaker** (Regional Interdependence), **E. B. James** (Toward a Further Understanding of the Regional Concept), **K. J. Wright** и **T. Platt** (Aids to Geographical Research).

У Британији је интерес за регионалногеографска проучавања побудио **A. J. Herbertson**. Он главну пажњу обрађа природним регионима и Земљицу површину дели на такве регионе који треба да послуже као основа за даље регионалногеографске студије. Од осталих на овом пољу се истичу **J. F. Unstead**, **R. E. Dickinson**, **P. M. Roxby** и др.

Развитак југословенске регионалне географије. — Оснивач регионалне географије у нашој земљи је **Ј. Цвијић**. Његово опсежно дело „Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије“ (1911.) је прво дело те врсте код нас обрађено по строго научним методама. У њему се исцрпљују различити географски аспекти једне простране територије.

Рад **Ј. Цвијића** на пољу регионалне географије нашао је достојног наследника у његовом ученику **Б. Ж. Милојевићу**. Настављајући идеје **Ј. Цвијића** **Б. Ж. Милојевић** је својим дугогодишњим плодним радом на овој науци, великим искуством и праћењем научних тековина савремене регионалне географије обогатио ову науку новим идејама и методама. По научним резултатима и програмско-методском погледу истичу се његови радови: „Динарско приморје и острва у нашој Краљевини“ (1933.), „Високе планине у нашој Краљевини“ (1937.), „Лесне заравни и пешчаре у Војводини“ (1949.), и „Главне долине у Југославији“ (1951.).

Развитак схватања ландшафта. — Још је **A. Humboldt** почетком прошлог века означио ландшафт главним предметом географског проучавања. Од тада су почела све живља расправљања о овом појму која ни данас нису завршена. Мада су та расправљања доводила до разноликих, често неусаглашених схватања, ипак су она допринела да се ландшафт осветли са разних страна и на тај начин потпуније схвати. То напредовање схватања ландшафта допринело је у суштини развоју регионалне географије. Јер, изучавања структуре ландшафта, његове физиологије, хорологије и генезе упутила су регионалну географију плодноснијим путевима развоја.

Нека од тих мишљења ће нам осветлити основне погледе и схватања суштине ландшафта. Тако **Helpach** пише: „Под ландшафтом подразумевамо чисти укупни чулни утисак који у нама буди неки део Земљине површине са одговарајућим делом небеског свода“ (2,93). Према њему ландшафт је површина, дводимензионална творевина, сличан пределу са неке Рембрантове слике (шумски предео, предео жбуња, предео фабрика итд.). Његово мишљење усваја и **Granö** (5). Термин ландшафт је уведен у немачку литературу почетком прошлог века. **Hommeyer** га је употребио да означи део Земљине површине између *Gegend-a* i *Land-a* (1). По **Waibel**-у ландшафта је део Земљине површине и неби онако како се види са одређеног места посматрања, тј. у перспективи (5, 152). **Penck** под ландшафтом подразумева „све оно што се да опазити у нашем пољу посматрања“. Он не обухвата човека, већ само његов утицај на Земљину површину (18, 39, 45). По **Dickinson**-у географске студије имају јасан предмет у ландшафту (*landscape*) и друштву, у њиховим удруживањима и варијацијама, које су интерпретиране како у генетском развојку, тако и у динамичним односима (19, 13). Регионална географија проучава просторне комплексе. По **Hettner**-у ландшафт је комплекс у коме су сви предмети и појаве, које га просторно испуњавају, како оне материјалног, тако и оне духовног карактера, повезане у индивидуализирану целину која се битно разликује од других таквих целина (3). По **Бергу**, оснивачу ландшафтног правца у руској географији, ландшафт или регион је комплекс предмета и појава; у том се комплексу спајају специфичности рељефа, климе, воде, тла, биљног покривача и животињског света и до извесног степена и делатности човека у хармоничну целину (4). По **Hartshorne**-у ландшафт означава нешто мање од онога што се налази у територији (*area*) тј. искључиво материјалне црте територије. Ландшафт је „колекција материјалних објеката на Земљиној површини“ (5, 180 — 181). Ландшафт означава спољашњу видљиву (или додирљиву) површину Земље. Док **Schlüter** (20) сматра човека као елемент ландшафта, дотле **Passarge** (5, 152) искључује не само човека, него и сав животињски свет из ландшафта. По њему ландшафт је ограничен на природни предео, заједно са природном вегетацијом, без друштвених елемената. **Pawlowsky** сматра да се ландшафт састоји „од свих оних објеката и појава који испуњавају извешан простор... и објеката који се дају посматрати органским чулима“ (5, 153). По **Krebs**-у појам ландшафта се не односи толико на посебни, индивидуални предео, већ пре на извесне његове карактерне одлике које су типичне за многе сличне пре-

деле (21, 209). И **Sauer** сматра да ландшафт представља индивидуалну јединицу простора Земљине површине без његових немагеријалних појава (5, 155). По **Chabot**-у регион се формира под утицајем града као свог центра. Регион је у ствари појас или зона у коме се осећају утицаји града. (6). Географија је наука о пејзажу онаквом каквом га видимо (23).

По **Ј. Барбаг**-у предмет регионалне географије је територија а не човек. Регионална географија утврђује везе између различитих елемената природе и живота друштва, као и могућност пуног искоришћавања или трансформације региона за потребе људи.

Hans Carol и **Ernst Neef** (2) поистовећују предмет проучавања географије са регионалном географијом што се види из следеће дефиниције: „Предмет научне географије је Земљин омотач, геосфера. Она је материјална, просторна и временска творевина, чија битност лежи у специфичној међусобној вези литосфере, хидросфере и атмосфере, већином употпуњена биосфером и антропосфером. Хоризонтално произвољно ограничена вертикални исечак геосфере представља ландшафт или геомор“. Оваква дефиниција предмета проучавања географије прихваћена је не само од немачких, већ и од већине других географа. Само постоје знатне разлике у погледу схватања појма ландшафта.

По **Б. Ж. Милојевићу** (8) у регионалногеографским радовима се приказују поједини делови Земљине површине по укупним њиховим особинама. У оквир њихов улазе они предмети и чиниоци који су значајни за изглед и живот предела и морају се представити у таквом складу какав је између њих стварно изграђен и какав данас стварно постоји.

По **И. Рубићу** (9) „регија је део Земљине површине, који има специјална својства, на основу којих сачињава једну просторну физиогеографску и каткад културну јединицу“.

С. Илешич (10) сматра да региони треба да буду што више географски, тј. комплексни, узимајући у обзир ште већи број фактора.

Као што се види, по једнима регион (ландшафт) је произвољан део простора на Земљиној површини, чак и такав који је ограничен подневцима и упоредницима (**Hans Carol, E. Neef**). Код других је то прилично неодређен део Земљине површине (**Hellpach, Granö, Penck, Pawlowsky** и др). Али код већине је регион просторна целина са посебним особинама (**Hartshorne, Dickinson, Б. Ж. Милојевић, И. Рубић** и др.). И у погледу садржаја региона постоје различита мишљења: **Schlüter** и други сматрају да су географски елементи региона све оно што се да чулима опазити, као виђење, звук, мирис и осећање. **Hellpach** и **Granö** то изражавају као „осећање тоталне импресије о пределу“ (5), док већина сматра да регион треба да садржи само материјалне елементе простора.

По **Ј. Н. Schultze**-у (25) постоје две групе гледишта о томе шта је ландшафт. По једној групи ландшафт је предео који се одликује изразитом индивидуалношћу, физиогномичношћу и одређеном топографијом. Овакво схватање почиње 1805. године са **Hommel**-овом **Militair-Geographie** и протеже се у променљивим видовима до **Otto Schlüter**-а (1913. — 1920.) и **Sigfrid**-а **Passarge**-а оснивача модерне регионалне географије (1933.).

Друга група представника регионалне географије схвата ландшафт у његовој физиогномији, али тежи да упозна и узроке његовог настанка, да га упореди са сличним ландшафтним творевинама и да прикаже типизацију бескрајно разноврсних ландшафтних јединки. Она ландшафт схвата као нешто физиогномско — каузално — упоредно — типизирано. Таква мишљења почињу са А. Хумболтовим чланком *Über die Steppen und Wüsten* у коме он представља травне равнице Оринока и упоређује их са обешумљеним заравнима других делова Земље. Представници овог схватања представљају дугачак ланац који сеже све до Пасарге-а, а има наговештаја овог схватања код А. Пенка (1928.). Значајнији представници истог схватања су: К. Bürger (1935.), Gredner (1941.), Н. Hassinger (1936.), Ј. Н. Schultze (1943.), С. Troll (1950.), L. S. Berg (1913. — 1936.), S. W. Kalesnik (1947., 1951.) и др.

Разноврсна струјања ових мишљења нашла су донекле свој резиме у закључку Међународног географског конгреса одржаног у Амстердаму 1938. године: „Географски пејсаж“ није само естетска и физиогномска суштина, његова анализа је показала да он обухвата све генетске, функционалне и динамичке односе међусобно здружене на површини глоба тако да чине типове и подтипове“ (25, 291).

Структура ландшафта и његова унутрашња динамика. — Систематски развитак регионалне географије наступио је онда када се ландшафт почео схватити „као склоп свеукупних односа, као повезаност ландшафтноморфолошких³⁾ са ландшафтнекономским појавама“ (С. Troll) и као посебан организам са својом унутрашњом физиологијом и динамиком.

Географски ландшафт (*paysage régional, paysage géographique, landscape region*) је део простора Земљине површине испуњен објектима који су анорганског (рељеф, тле, клима, воде), органског, тј. виталног (биљке, животиње и човек као физичка појава) и духовног (људско друштво) порекла. Елементи ландшафта, изграђени од поменутих категорија живе и неживе материје, повезани су међусобно снагама различитог и променљивог интензитета. Passarge је обратио посебну пажњу анализи тих снага и изнео мисао о „физиологији ландшафта“ (26, 253). Питањима ландшафтне екологије бавили су се особито С. Troll, Н. Paffen и Н. Lautensach а функционалним везама различитих ландшафтних јединки Е. Obst и Е. Winkler.

Питање величине ландшафта занимало је многе испитиваче. Већина сматра да је ландшафт независан од просторне величине, мада су А. Hettner, L. Waibel а у новије време и Н. Blume и Czajka под ландшафтом схватили простор најмање величине. Рашчлањавањем ландшафта дошло се до најмање просторне јединице — физиотопа, или геотопа, како се у последње време чешће назива. Он отприлике одговара долини потока, кречњачкој заравни или шљунковитој тераси покривеној лесом. С. Troll (26, 257) је дао инструктивну слику еколошке грађе геотопа.

³⁾ Односи се на физиогномску структуру ландшафта.

По њему геотоп поседује одређени еколошки потенцијал и даје различите могућности за развитаk биоценоза. Удруживање више истородних геотопа образује геотопску групу, а повезивање различитих геотопа — геотопски комплекс. У употреби су још мање просторне јединице као нпр. екотоп, која у ужем смислу не укључује антропогене факторе, већ се односи на природну основу.

Типовима ландшафта се бави упоредна ландшафтна географија (степа, савана, кишношумски и тундра ландшафт). Још је **C. Ritter** нагласио значај тог питања, док га **H. Lautensach** сматра крајњим циљем регионалне географије.

По **Bobek**-у и **Schmüthüsen**-у (27) ландшафт није само тродимензионална просторна творевина, већ четвородимензионална, тј. временско-просторни комплекс појава. Да би се разумели спољашни изглед ландшафта и његова унутрашња структура, потребно је проучити развитаk ландшафта. При том је препоручљиво ићи што дуље у прошлост, по могућству ландшафтну генезу почети од „праландшафта“ (*Urglandschaft*). На томе су особито инсистирали **R. Gradmann**, **F. Firbas**, **P. Deffontaines** и др. У проучавању праландшафта Gradmann је користио биљне заједнице, преисторијска и насеобинскогеографска факта. На сличан начин је радио у Француској **Deffontaines**. Он је показао на који се начин и докле може загледати у прошлост да би се данашњи ландшафт разумео. Значајан успех у проучавању ландшафтне хронологије (одн. ландшафтне генетике) је постигао **Firbas** помоћу поленове анализе.

Генетичари ландшафта полазе од становишта да свака епоха и сваки културни центар остављају свој рефлекс у „стилу ландшафта“. Хронолошка проучавања ландшафта обелодањују снаге које су у одређеном времену деловале на ландшафт и преображавале га; она уједно утврђују које појаве или комплекси појава одговарају данашњим културним или привредним целинама, а које су настале под ранијим условима те у данашњем ландшафту имају карактер фосилних, древних форми.

Регионална географија у очима еминентних географа. — Мишљења неколико истакнутих географа о регионалној географији указаће на њену суштину и положај у склопу осталих географских дисциплина и истаћи ће њен значај у области теоријских и практичних остварења.

G. Chabot: Изнад све несигурности издиже се регионална географија са највећом поузданошћу. Сви други облици географије су били нападани са већим или мањим успехом или су на њих суседне науке полагале право; регионална географија је увек била препуштена географима.

„Не постоји напор који би био више географски од онога који тежи да сагледа, да разуме, да објасни један регион. Не ради се ту о постепеном набрајању, као што се то негда радило, тла, рељефа, климе, насеља, агрикултура итд. Ради се о томе да се за сваки регион пронађе доминантни карактер, међусобни односи појава, да се дефинише географска средина (*milieu*). Регионална географија се јавља као центар према

коме све конвергује. Све гране опште географије су неопходне за објашњење регионалне географије“ (23, 317).

A. Gibert: „Регионална географија је поново у уздизању после једног краћег периода у коме је била оптерећена пасивним конформизмом. Она је у повије доба дала значајне студије“.

Регионална географија је важна теоријска и практична наука (**J. Barbag**).

Регионална географија је прва и последња географија (**V. C. Finch**).

Hettner: „Онај који не разуме регионалну географију није истиински географ“ (3).

Penck: „Неговаше регионалних студија је неопходно за географа: оне представљају за њега пробни камен његовог целог схватања географије, његовог географског система“ (5).

Регионална географија је срж географске науке. Она је најкарактеристичнија и најважнија основа како других грана географије, тако и многих других наука нпр. биологије (**J. F. Unstead**).

И Рубић: „Централни део појма и језгра, бит данашње географије је регија“ (9).

Ј. Роглић: „Регионална географија је база географије“... Географска дјела из групе регионалних истраживања су најтрајније вредности. „Јавност и научни свијет оцењује нашу науку (географију — Р. Р.) према вредности регионалних радова“ (13).

Критика регионалне географије. — Регионална географија, као и остале науке, има и својих слабости. Њој се на првом месту замера на стажерској композицији, тј. на рашчлањавању проучаваног материјала на одељке међусобно слабо повезане тако да цела композициона структура личи на орман са фијокама. Још је **Ј. Цвијић** у свом програмском чланку у првој свесци Гласника Српског географског друштва уочио значај регионалне географије и препоручио рад на њој, али је указао на тешкоће методолошке природе: „Напослетку ћемо неговати регионалну географију, ландескунде Немаца; у њој треба резултате разних географских дисциплина везати и стопити у целину, у којој сваки факат има свој значај и своју узрочну везу; писци регионалних географија морају, поред литерарних студија, имати, ако не својих оригиналних проматрања, бар добру аутопсију. Нема још дела, поред свих многобројних покушаја, које би горње захтеве тако испуњавало да може служити као несумњив углед“.

Поред недовољне повезаности проучаваног материјала регионалној географији се замера да у ствари врши исти посао који би групе свих географских специјалиста могле боље обавити. Но израда географске студије сарадњом више аутора довела би до још веће неповезаности и нехомогености њених делова, тј. још би више упутила регионалну географију у правцу њених слабости. Сем тога, таква студија би, природно, обиловала многобројним детаљистичким проучавањима која би не само

била непотребна за такву врсту проучавања, него би чак сметала да се регион схвати као јединствен и монолитни просторни комплекс. Главни елементи предеоне физиогномије, као и најзначајнији агенси који учествују у стварању индивидуалности и специфичности региона, у такозваном његовом персоналитету, били би затрпани непотребним детаљима.

Неки критичари регионалне географије сматрају да регионална географија нема свог предмета проучавања јер га деле остале географске специјалности. Регионална географија треба да пронађе свој посебни предмет проучавања као што га имају и остале географске дисциплине.

Једна група америчких географа у Сиракузи, САД, је 1954. године овако формулисала свој став према регионалној географији: „Географи и остали су написали многоструку студију просторне целокупности, не-оштроумну, безкорисну, чак и опасну“ (7, 457).

Но поред поменутих искључиво негативних ставова према регионалној географији јављају се и конструктивнија и позитивнија критичка мишљења. Још је **J. F. Unstead** 1933. године⁴⁾ изнео мишљење да регионална географија треба да проучава односе између човека и његове околине — региона. Сам пак регион је резултат међудејства многобројних географских фактора, које регионална географија треба такође да проучи. Слично поменутом аутору и у СССР-у се у последње време чује мишљење да регионална географија не треба да проучава појединачне појаве већ дејство географске средине на привреду неке области и утицај човека на преображај географске средине. Регионална географија треба да буде у ствари синтетичка наука која ће да да најтипичније географске карактеристике неке области.

Поменуто Цвијићево гледиште у крајњој линији конвергује оваквим схватањима.

У Географском институту и другим географским институцијама у нашој земљи већ дужи низ година се развија конструктивна дискусија о овом питању. На иницијативу рашијег управника Географског института П. С. Јовановића требало је да се у нашој земљи одржи симпозијум за регионалну географију на коме би учествовали поред домаћих и инострани експерти.

Одсуство јасности и једномишљености међу географима у погледу предмета проучавања географије учинило је да је ова наука постепено губила свој научни ауторитет и заузимала све скромније место у низу сродних наука. Због тога је потребно створити јединствено мишљење у погледу предмета проучавања и задатака како географије, тако и њених научних дисциплина. Подстакнути овом нужном потребом и спорадичним новим идејама о предмету проучавања регионалне географије ми ћемо изнети своје погледе и схватања о тим питањима.

4) A system of regional geography, 1933.

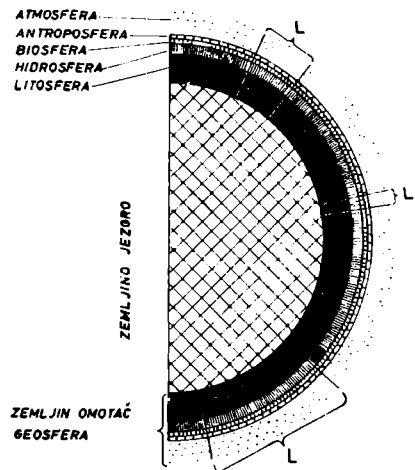
2. ПОЛОЖАЈ РЕГИОНАЛНЕ ГЕОГРАФИЈЕ У СКЛОПУ ГЕОГРАФСКИХ ДИСЦИПЛИНА

Предмет проучавања географије

Многе науке у самом називу носе крајње сублимирано значење предмета и задатка свога проучавања; он као какав језички симбол означава њихову најнепосреднију суштину. То, међутим, није случај са географијом. Непосредно значење њеног назива могло би одвести погрешним тумачењима о битности и суштини географије, чак и до њене негације као науке.⁵⁾ Географија није описивање Земље; њен задатак није само описивање, а предмет њеног проучавања није цела Земља, Земља као небеско тело.

Географија није ни проучавање Земљине површине. Јер, површина је математички појам, а људски живот и рад нису везани само за површину, већ за **простор на површини Земље**. Управо тај простор, због највећег значаја за живот људских заједница, побуђује посебно научно интересовање.

Простор на површини Земље се састоји од неколико категорија или група материјалних агломерација, које се пружају у виду неправилних појасева или сфера око Земље. То су литосфера, хидросфера, беофера и антропосфера.⁶⁾ Прва по постанку је литосфера. Она представља површински, стеновити омотач Земље. У географском смислу њена дебљина је различита: зависи од дубине бушотина, рударских ходника, бунара, тунела и других подземних канала створених људским радом. Негде она износи неколико метара да би испод нафтоносних подручја достигла неколико стотина или хиљада метара. Њена дебљина није статична. Са развојем материјалних и техничких могућности она се повећава. Другу групу или хидросферу чине водене масе океана, мора, језера, река и други копнени водени објекти. Биосфера представља биљни и животињски свет. Антропосфера означава све материјалне творевине људског рада који представљају објекте простора Зем-

Ск. 1. — Шематска представа Земљиног омотача и ландшафта (по Н. Carol-у)
L, ландшафт

⁵⁾ Од гео, земља и графин, описивати. То име понела је географија у својој раној младости, кад се спрема да закорачи у ред егзактних наука. Она је тада била стварно „описивање“ а не наука.

⁶⁾ Такву поделу простора Земљине површине су извели Н. Carol и Е. Neef (2).

љине површине. Атмосфера је ваздушни омотач Земље у коме се збивају појаве значајне за простор Земљине површине и живот људских заједница.

У целини узето простор Земљине површине је непрекидан омотач Земље или слој, чија је дебљина различита и износи просечно неколико километара. У њему се суперпонирају све или чешће само неке од поменутих сфера или група сродних материјалних агломерација. Тај слој је обогаћен разноврсним погодбама и изворима за људски живот те представља људско станиште или географски простор. Као и Х. Карол можемо га назвати *геосфера*. (2, ск. 1).

Простор Земљине површине или географски простор је састављен од различитих објеката: брда, долина, клисура, равница и других већих или мањих неравнина на површини литосфере: река, језера, бара, шума, пашњака, трстика; насеља, кућа, фабрика, путева, њива, ливада итд. Ти се објекти на различите начине и по извесној законитости распоређују, **комбинују** и међусобно повезују те сваком делу простора Земљине површине дају различит изглед који најбоље можемо означити термином *пејзаж*. Објекти простора Земљине површине су истовремено и његови елементи. Они скупа чине материјални садржај простора Земљине површине или пејзажа. Према томе, пејзаж је материјална творевина. Он није „све оно што се да опазити у нашем пољу посматрања“ (Пенк), или „чисти укупни чулни утисак који у нама буди неки део Земљине површине са одговарајућим делом небеског свода“ (Хелпах), јер такав пејзаж укључује, поред материјалних, и нематеријалне појаве које, као невидљиве, не могу учествовати у његовој физиогномији.

Пејзаж је представа неког дела Земљине површине коју добијамо нашим чулом вида и слична је фотографији тог простора. То је „видљива сцена на површини земље или „лице земље“. Но географија не може (а и нема потребе) да проучава све елементе пејзажа или простора на Земљиној површини. Многи од тих елемената су толико ситни и безначајни или су од сасвим малог значаја за простор да за географију нису вредни пажње. Сем тога, и већи објекти могу бити од сувише малог значаја у просторним комплексима појава те их географија такође мора занемарити. Ако се такви просторни елементи апстрахују, онда се просторни садржај своди на елементе (објекте) који су битни и карактеристични за физиогномију Земљине површине или пејзажа. То је **редуковани** или **физиогномски пејзаж**. Ако је пејзаж фотографија, онда је редуковани или физиогномски пејзаж јасна и недеформисана скица неког дела простора Земљине површине.

Предмет проучавања географије је физиогномија неког дела простора Земљине површине или целог простора на Земљиној површини. То је основни или битни предмет географског проучавања или „географска супстанца“.

Проучавајући елементе тако редукованог простора географија нужно мора заћи у њихову генезу и еволуцију. При том она мора проучити процесе који доводе до стварања елемената (објеката) простора као и многобројне факторе који суделују у тим процесима. Географија сме

проучавати те процесе и њихове факторе само у оном погледу који је значајан за стварање просторних елемената. Остале особине тих процеса и њихових чинилаца географија препушта другим наукама. Сви процеси и њихови фактори који на било који начин значајније учествују у стварању битних просторних објеката и целог простора имају карактер географских процеса и географских фактора (мада они у суштини или делимично могу бити предмет проучавања и других наука). На тај се начин круг проучавања географије проширује, али њен типични и основни предмет проучавања, који је само њен и не припада другим наукама, јесте изучавање генезе и еволуције физиогномије простора Земљине површине, тј. значајнијих и карактеристичних објеката тог простора. То је срж или централни део широког круга географских изучавања. Проучавање географских процеса и географских чинилаца је само природна последица научног и методског приступа географије свом основном објекту проучавања. Пример: Убрзана ерозија може створити разноврсне морфолошке објекте — бед лендзе, јаруге итд. Ти објекти постају елементи простора. Да би објаснио њихов постанак географ мора изучити ерозивни процес који је довео до стварања тих облика. Али проучавајући тај процес географ се мора упознати са његовим чиниоцима. Тако, поред осталих чинилаца, ерозивни процес могу да изазову кретање домаћих животиња по стрмим падинама од неотпорнијих стена, претерано искоришћавање пашњака од великог броја стоке, нерационално орање стрмих падина услед аутархичности сеоске привреде или претерано ситних сеоских поседа итд итд. Домаће животиње, нерационално орање падина су овде фактори ерозивног процеса и изучавају се само уколико уколико су значајни за ерозивни процес, тј. уколико су географски чиниоци. Но сваки од њих може бити предмет изучавања посебних наука: социологије, економике, агрономије итд.

Приговори да географија нема свог одређеног предмета проучавања и да често залази у домен других наука је последица неразјашњених односа између основног предмета проучавања географије — физиогномије простора Земљине површине с једне стране и процеса и њихових фактора који учествују у формирању те физиогномије с друге стране, као и недовољно дефинисаног основног предмета проучавања географије. Тако се често дешава да географ, проучавајући просторне елементе или комплекс просторних елемената, сасвим оправдано зађе у проучавање разноврсних процеса и њихових фактора који су довели до стварања тих елемената па, тежећи за продубљеношћу својих студија, изгуби осећај географског тла, те нехотице западне у изучавање оних особина географских процеса и њихових фактора који немају никакве или сасвим мале везе са еволуцијом просторних елемената. Као кад би географ који проучава просторне објекте створене радом убрзане ерозије (бед лендзе, јаруге) констатовао да у процесу ерозије учествује као фактор нерационално искоришћавање земљишта (орање стрмих падина) па стао да проучава узроке таквог искоришћавања: иситњеност поседа, намножавање становништва, узроке тог намножавања итд. Још је већа опасност у том погледу за економску географију. Она врло често може да пређе на тле економике. Геоморфолошка изучавања могу покаткад да

запљусну домен геологије, биогеографска да се изгубе на терену биологије итд.

Између географије и сродних, суседних наука постоје неосетни прелази преко којих географ и пехотице може да пређе и да западне на тле друге науке. Да се то не деси мора се имати јасан и пречишћен појам о предмету проучавања географије и извесно географско осећање да се учини прекид тамо где везе са проучаваним географским објектом почињу сувише да слабе.

Док год се географија држи просторних објеката — било природних, било културних — она је чврсто привезана за свој предмет проучавања. Чим почне да се бави нематеријалним појавама слабо повезаним са просторним објектима настаје опасност да склизне на терен других наука и да њена казивања не звуче више географски. **Passarge, Schlüter, Penck i N. Krebs** су казали да географ не сме улазити у невидљиви свет. По њима психичке чињенице не могу бити предмет проучавања географије.⁷⁾

Дуализам у географији. — Основни предмет проучавања географије је чисто материјалан. Невидљива факта (процеси и њихови фактори) која она укључује у круг свога посматрања су само неопходна мера или помоћно средство да се објасни главни предмет — физиогномија простора на Земљиној површини, односно генеза и еволуција тог простора. Простор Земљине површине је јединствен и недељив. У њему су разноврсно испреплетани и по строгој законитости распоређени и природни и друштвени објекти. Друштвени се објекти не могу издвојити из простора, нити они без њега могу постајати, док физички (природни) објекти могу бити без друштвених објеката (природни предео). Али то не даје право да се географија може поделити на две посебне, једна од друге независне науке — физичку и друштвену, нити је оправдан тај дуализам. И физичка и друштвена географија изучавају један исти предмет — физиогномију простора на Земљиној површини — само једна проучава категорије природних а друга категорије друштвених елемената тог простора. Ни једна ни друга не смеју изгубити из вида тај свој основни предмет проучавања ако хоће да остану географске науке.

Свој предмет проучавања географија исцрпљује специјалистичким дисциплинама: геоморфологија изучава просторне елементе састављене од литосфере, хидрографија и биогеографија — просторне елементе састављене од хидросфере и биосфере, док се друштвена географија бави изучавањем значајнијих просторних објеката створених радом људских заједница. На тај начин проучавани простор је подељен на групе сродних просторних елемената који су постали предмет проучавања посебних географских наука. Свака од тих наука изучава своју групу просторних елемената у смислу њихове генезе и еволуције укључујући у круг

7) И психичке особине становништва могу бити предмет географске пажње ако се јављају као фактор у процесу формирања објеката простора. Али само у оној мери уколико су такав фактор!

својих проучавања процесе који су довели до стварања тих елемената као и многобројне факторе самих процеса. Те науке не секцирају простор на сегменте, територијално издвојене делове, већ свака од њих издваја из целог проучаваног простора своју групу просторних елемената. То је отприлике слично изради топографске карте: најпре се извуку отисци морфолошких, хидрографских, биографских и друштвеногеографских објеката. Тек када се сви ти отисци нанесу на један лист карте добија се реална представа структуре простора Земљине површине. Према томе не може се говорити о дуализму у географији (физичка — друштвена) и потпуно засебном статусу географских наука пошто свака од њих узима једну групу објеката из заједничког простора, само један део просторног садржаја или инвентара.

Предмет проучавања регионалне географије

Пошто се цео садржај просторних елемената дели на поменуте географске специјалистичке дисциплине може се с правом поставити питање: шта је предмет проучавања регионалне географије и да ли она уопште има посебан предмет изучавања?

Још је **А. Пенк** схватио пејзаж као слику предела представљену мозаиком. Таква представа у потпуности одговара нашем физиогномском пејзажу у коме је сваки значајнији објект (елеменат) означен „каменчићем“ мозаика.

Елементи предела („каменчићи мозаика“) су на сваком делу Земљине површине друкчије међусобно распоређени, тј. заузимају друкчији положај у простору. Али сваки део простора Земљине површине (предео, регион) не садржи исти број својих елемената, тј. инвентар просторних елемената је различит у разним пределима. Сем тога, у сваком пределу су заступљене различите врсте просторних елемената, односно ти су елементи различитог квалитета. И, најзад, у сваком пределу су просторни елементи заступљени у различитом степену својих особина, тј. различитог су квалитета. Пример: брдо, језеро и село су три елемента простора различитих квалитета. Али ни на једном делу Земљине површине нема два брда, језера или села исте величине и истог облика, тј. истог квантитета.

Из тога се види да просторни елементи варирају у погледу броја, квантитета и квалитета на сваком делу Земљине површине и да су њихове комбинације практично узевши бесконачне. Другим речима, у сваком делу Земљине површине комбинују се предеони елементи различитог броја, квалитета и квантитета. Због тога и нема два потпуно иста предела или пејзажа на Земљиној површини мада постоје предели са већом или мањом сличношћу. То је управо разлог због чега се сваки предео Земљине површине одликује посебним особинама — својом индивидуалношћу или персоналитетом.

Географске специјалистичке науке ваде из мозаика физиогномског пејзажа групе елемената („каменчиће мозаика“) по сродности па од њих формирају свој предмет проучавања. Али док ове науке проучавају те

елементе („каменчиће“) у смислу њихове гетезе и еволуције, дотле их регионална географија узима више као појаве и главну своју пажњу усредсређује на њихов распоред у простору, на начин њиховог комбиновања и стварања мозаика физиогномског пејзажа.

Просторни елементи нису равномерно распоређени преко Земљине површине: на неким местима се они јаче а на неким слабије концентришу. Сем тога, они се скоро редовно повезују унутрашњом кохезијом у веће или мање целине, посебних особина. Територије са таквим агломерацијама просторних елемената називамо **регионима**. Региони постају комбиновањем просторних елемената различитог броја, квалитета и квантитета. Наука која проучава законитост таквог комбиновања и стварања физиогномског пејзажа региона зове се **регионална географија**.

Као што је сваки регион мозаик просторних елемената, тако је и Земљина површина велики мозаик региона.

Рашчлањавање простора Земљине површине. — Један од битних задатака регионалне географије је да Земљину површину изучава по просторним целинама — регионима. Да би то постигла она треба „да Земљину површину просторно рашчлани и да упозна и представи „индивидуалне пределе“ (тј. регионе — Р. Р.) свих величина почев од најмањих па до целе геосфере“ (14). Овај задатак покреће методолошко питање: на који начин извршити ово рашчлањавање?

У географији постоји више принципа територијалних рашчлањавања од којих су најчешће у употреби физиогномски, хомогени и нодални (функционални, гравитациони). Но регионална географија мора применити онај принцип који одговара посебном карактеру њених изучавања. Она, наиме, у просторном комплексу појава посматра с подједнаком пажњом и физичкогеографске и друштвеногеографске просторне елементе. Стога треба применити онај принцип који обухвата све елементе простора и који се односи на пејзаж у целини, а то је принцип физиогномичности. Помоћу њега се добија комплексна, синтетичка просторна целина, „прави“ географски регион. Овакви региони нису само имагинарна и спекулативна представа, већ имају реалну основу у материјалној суштини простора Земљине површине. Наиме, регионалногеографска проучавања откривају да се простор Земљине површине не састоји од хаотичне агломерације просторних елемената (објеката), већ да се ти елементи групишу по извесној законитости и да образују јединствене просторне комплексе или поља различите величине и изгледа у којима су објекти, процеси и њихови фактори доведени у хармоничну целину, у „стање равнотеже“. Та поља (региони) представљају окца у великом саћу Земљине површине или каменчиће великог мозаика, како их замишља А. Пенк. Но они нису просторне јединице, иако на њих подсећају. Ово с тога што се сваки регион може и даље делити на регионе нижег реда чак и на микрорегионе. Даљи задатак регионалне географије је да проучаване регионе рашчлани на субрегионе — ниже просторне целине. При том уситњавању региона долази се по који пут до територијалних целина са смањеним бројем врста просторних објеката: неки пут се субрегионалне целине морају издвојити само на основу биогеографских, морфолошких,

или друштвеногеографских просторних објеката. Подела региона на субрегионе доводи до бољег разумевања територијалне структуре или њеног грубог мозаика, за разлику од фице структуре или ситног мозаика представљеног просторним елементима као основним јединицама.

Према **Bruno Nice-у (15)** подела Земљине површине на регионе и њено проучавање по тим просторним целинама је основа за боље научно упознавање Земљиног простора и за рационално планирање економичности и друштвеног живота.

Региони овако издвојени нису статични. Промене у њиховој физиономији и територијалној структури најбрже уносе друштвеногеографски чиниоци: у пејзаж се релативно брзо утврђују њиве и воћњаци на месту ливада и мочвара, рударске или фабричке колоније на месту ретких кућерака итд. Промене физичкогеографске структуре у региону су знатно спорије, ма да понеки случајеви могу да послуже за пример брзих промена и у овом домену (промене услед убрзане ерозије, рударских радова, клизања терена, подземних атомских експлозија итд.).

Било је покушаја да се уведу посебни називи за регионе према њиховом територијалном пространству. Међутим, оваква класификација је неодржива, јер територијално пространство није битно за просторни садржај региона. Наиме, код два региона истог територијалног пространства може се десити да један од њих располаже знатно већим богатством и значајем просторних објеката него други, као што је случај са полупустињским регионом и регионом умерених ширина. Таква подела би донекле имала значаја у оквиру истог језичког, културног или друштвеног подручја. У суштини не постоји објективна територијална класификација региона, јер је веома варијабилна концентрација просторних елемената на различитим деловима Земљине површине. Али постоји релативна територијална класификација, односно хијерархија субрегионалних целина у оквиру одређеног региона. А таква класификација је нужна у регионалногеографским студијама и представља, као што је речено, један од њених задатака.

Комитет америчких географа је препоручио четири врсте таквих региона: предео, дистрикт, провинција и област. Предео одговара селу разбијеног типа или каквој мањој равници. Дистрикти су већи региони уједначених особина, као што су дистрикти жита, пиринча итд. Провинције или „већи географски региони“, како их неки називају, одликују се већом разноликошћу природних особина него што су дистрикти и обично се састоје од њих. Провинције су нпр. Париски басен у Француској и Црвени басен у Кини. Области обједињују више сродних провинција. Таква је нпр. Зелена Кина (централна и јужна). За картирање предела се употребљава размера до 1:50.000, дистриката 1:250.000 провинција 1:1.000.000, и области 1:5.000.000.

Код нас би се за регионе сличних територијалних градација могли препоручити називи предео, крај, покрајина и област.

Границе између региона могу бити одсечне, са поступним прелазима или представљене ужом територијом друкчијих особина него што су региони које она раздваја. Одсечне границе су код пустињских оаза, између травних и шумских региона или обележене оштрим планинским

гребенима као што је случај са Сијера Невадом чији гребен оштро раздваја регионе хумидне и аридне климе. Но знатно су чешће друге две врсте граница. Обично су централни делови региона најизразитијих особина па се према периферији број предеоних објеката постепено смањује а и остале особине региона се у том правцу све више мешају са особинама суседних региона. Граница се повлачи тамо где се особине двају региона изједначају или су равне нули.⁸⁾ Таква је граница између бо-реалног шумског појаса и тундре или између шуме и саване у нижим ширинама. Такође је чест случај да се између региона увлаче као гранични појасеви и територије сасвим различитих особина, као што су кречњачке површи између крашких депресија.

Границе региона нису статичне, јер се садржај просторних елемената мења, па према томе и физиогномски пејзаж одн. регион. Тим променама највише доприноси поменута већа динамичност друштвених просторних објеката. Такав је случај са ширењем насељених и обделаним површина у шумовитим и ненасељеним пределима Шумадије у првим деценијама XIX века, или пак прекривањем природном вегетацијом многих обделаних и насељених предела средњевековне Србије после великих сеоба под Чарнојевићима.

Развитак региона и регионалног пејзажа. — Као што је раније речено, не постоје два потпуно иста предела на Земљиној површини. Сваки је предео јединствена појава која се ни на једном другом месту Земљине површине не налази у истом облику. Такође је речено да је та јединственост или индивидуалност последица посебног груписања, односно размештаја објеката у простору. С тим у вези се поставља најважнији задатак регионалне географије:

- а) да проучи начин постанка региона и да утврди законитост тог постанка;
- б) да утврди силе које одржавају просторне објекте на њиховим местима (кохезија) и
- в) да проучи међусобне односе појава (хармонија).

Од начина како се просторни елементи групишу у простору, од њиховог броја, квалитета и квантитета зависи спољашњи изглед или физиогномија пејзажа. Другим речима, мозаик региона настаје груписањем „каменчића“ различитог броја и различитих особина по строго утврђеном реду или законитости која је за сваки мозаик посебна. Због тога регионална географија треба најпре да да визуелну слику пејзажа, одн. да представи његов спољашњи изглед. Затим треба да испита како се просторни елементи групишу, како су распоређени у простору, каква је законитост тог њиховог груписања одн. распореда, тј. како је регион постао.

Распоред просторних елемената и законитост тог распореда је последица веома дугих и сложених генетичко-еволутивних процеса. Тако,

8) Ово је особито погодан начин одређивања граница између нодалних региона.

физички део Земљиног простора (P) је настао међудејством или сарадњом ерозивноденудационих (E) или тектонско-ерозивних процеса (TE). Друштвени део просторних елемената (D) је последица међусобних деловања друштвених (R) и физичких чинилаца (I) тј. $D = RI$. Друштвени или антропогени чиниоци руководе се при изграђивању физиогномских елемената пејсажа већином рационалистичким принципом. Наиме, објекти који они изграђују у простору су обично прилагођени природним условима: њиве пиричча или кукуруза заузимају влажне равнице, виноградни присојне стране, жита мање влажне падине итд. Ако се тај принцип узме као сталан за цео проучавани регион, онда, у крајњој линији, распоред друштвених елемената пејсажа зависи од природних услова који су различити у разним деловима региона. Културне површине су најчешће у алувијалној равни, ређе у пажим а најређе у вишим деловима долинских страна. Сем тога, и врсте култура су прилагођене плодности и другим особинама тла (жита у алувијалној равни, воћњаци на нижим падинама, пашњаци и ливаде у вишим). Укупан распоред свих физиогномских елемената пејсажа је $F_i = E + RI$ или $F_i = TE + RI$.

Кохезија. — Друштвени објекти региона се одржавају у постојећем распореду у простору благодарећи одређеној усмерености друштвених и природних чинилаца. Једна од тих усмерености је рационалистичко прилагођавање друштвених објеката природним условима. Но то није увек случај. Понекад друштвеним заједницама више одговара и такав распоред неких објеката у простору који је у већој или мањој супротности са природним погодбама. Тако, нпр. интересима националне економије може више да одговара гајење дувана, хмеља или ливада (за повећање млечне производње) него традиционално гајење кукуруза. У сваком случају из постојеће сарадње или односа друштвених и природних чинилаца се рађају силе које одржавају културне објекте на одређеним местима у простору. То су силе кохезије. Да се постојећи распоред културних објеката у простору промени, тј. да се измени пејсаж региона, потребно је да се те силе квалитативно промене или да једна кохезивна компонента јако ослаби или нестане. Пример: Кад становништво напусти неки предео, културни објекти ишчезавају, или се у већој или мањој мери деформишу, или пак потпуно уступају место природној вегетацији и природним објектима.

Но и потпуно ишчезавање људских заједница из неког региона и за дужи период не значи потпуно прекривање културних творевина продукцијама физичке природе. Ишчезле људске заједнице остављају иза себе неизбрисиве трагове не само материјалне, већ још више биогенетске природе. Оне наиме често радикално мењају еколошке услове, уносе дубоке промене у распоред, особине и врсте вегетације, тако да се трагови њихових битисања уплићу у пејсаж и живе у њему као нека заостала, рудиментарна снага. У пејсажу савремене Европе још и данас дотрајавају римски путеви, а обешумљени предели динарског краса добрим делом дугују своју оголеност такође римском добу.

Поред кохезивних сила којима се поједини објекти држе причвршћени на различитим местима у простору, сваки елемент физиогномског пејсажа располаже снагом различитог степена којом делује или „зра-

чи“ у простору. То су динамичке силе или динаме.⁹⁾ Тако нпр., плодни предели Месопотамије су всковима привлачили суседна сточарска и ратничка племена на пљачкашке походе, што је изазивало измену културног пејзажа ове области; храм у Делфима, познат због свог богатства, био је узрок пљачкањима и пустошењима читавих суседних области; плодне котлине привлаче околне сточаре те их они куповином имања и на друге начине насељавају итд. Те силе усталасавају друге снаге, стављају у покрет различите процесе и у извесном смислу руководе развојем пејзажа.

Хармонија. — Још је **Hettner** хармонију ландшафта означио као посебни задатак географије. **N. Creutzburg** разликује примарну хармонију од секундарне. Прва се односи на природни и друга на културни ландшафт.¹⁰⁾ **N. Krebs** види хармонију у подударању културних објеката ландшафта са природним условима. По њему дисхармонија, како физиогномска тако и еколошка, настаје утицајем спољашних чинилаца, али и деловањем самониклих снага ландшафта. По **К. Н. Paffen**-у хармонија настаје подударањем или слагањем облика људског искоришћавања земљишта са природним условима.

Сваки елеменат простора резултат је еволуције, често веома дуге. Еволуција не формира сваки елеменат простора посебно, већ интегрално делује на цео предео. Због тога се изграђивање сваког елемента подешава према другим, условљава и функционално повезује са читавом групом елемената, процеса и фактора. Следствено томе, и читав предео постаје повезана целина прожета силама јединства и међусобне условљености појава. Таква целина или регион представља посебан просторни организам чији су сви елементи, силе и процеси доведени у стање равнотеже или хармоније. Поремећај само једног од фактора или елемената те целине изазива нарушавање хармоније (равнотеже). Еклатантан пример је изазивање убрзане ерозије на падинама са уравнотеженим односима између падова и вегетације. Падине релативно великог нагиба и растреситог педолошког супстрата су потенцијална жаришта убрзане ерозије, али густа травна вегетација може да неутралише ерозивне снаге и да однесе између пагиба, физичких и других чинилаца доведе у стање равнотеже. Ако би се само један од компонената ерозивне равнотеже битније изменио, могло би да дође до поремећаја хармоније и настанка убрзане ерозије, којој је опет крајњи циљ да бурним процесом смањи падове и поново успостави основну законитост регионалне просторне целине — тј. стање хармоније.

Сви елементи ландшафта стоје у међусобној функционалној вези образујући тако динамички склоп или систем снага. Тај систем се мења у току времена, јер се мења интензитет снага ландшафтних елемената. Наиме, величина променљивости или колебања тих појединачних, еле-

⁹⁾ Овај смо израз узели од Слетмана.

¹⁰⁾ Природни ландшафт (*paysage naturel, paysage spontané, natural landscape*) је ландшафт без икаквих антропогенних деловања (неки високопланински, поларни и тропски предели). Културни ландшафт (*Paysage humanisé, cultural landscape*) је ландшафт у који су утиснути објекти људског деловања.

ментарних снага ландшафта је различита, али како су све те снаге функционално повезане, то промена једне снаге или групе снага изазива промену целог динамичног склопа. Отуда се ландшафт непрекидно мења и доживљује све нове и нове фазе своје еволуције. Према томе, ландшафт није само физиогномска творевина, већ просторни организам са сложеном унутрашњом физиологијом која проистиче из динамичног склопа снага, њихове функционалности и променљивости.

Варијације. — Такође је потребно проучити положај, међусобне односе и утицаје субрегионалних целина у општем контексту већег регионалног подручја да би се виделе везе које цементују делове у већу просторну целину. Слично се поступа и са појединачним физиогномским просторним елементима. Поред међусобних веза и утицаја који су скопчани са њиховим положајем у простору, односно са природом и особинама суседних просторних елемената, потребно је проучити варирање истородних просторних објеката у разним субрегионалним целинама. На тај начин ће се употпунити познавање развитка и формирања физиогномског пејзажа и законитости које тим развитком управљају.

Како ландшафт није само физиогномска манифестација, већ и сложен склоп динамичких снага, то је такође потребно проучити варијације или комбиновање оних сила које повезују просторне елементе у јединствену физиогномску целину тј. регион. Значај тих изучавања проистиче из чињенице да од варијабилности тих снага зависи добрим делом еволуција целог региона.

Границе регионалне географије према другим географским наукама. — Индивидуалност региона и његове снаге кохезије и хармоније су створене у току генетичко-еволутивних процеса. Те особине региона су различите у разним регионима што је последица посебне усмерености или специфичности тих процеса. Стога је логично предпоставити да је за разумевање регионалности предсоних целина и њихове регионалне законитости нужно захватити домен еволуције и генезе. Но ова претпоставка, ма како изгледала логична, методолошки неизбежно доводи регионалну географију у колизију са другим специјалистичким географским наукама. Наиме, све те географске науке би се бавиле генезом просторних објеката и међу њима не би било суштинских, квалитативних разлика. На овом осетљивом домену регионална географија мора да постави јасне и видљиве међе између својих изучавања и изучавања других географских специјалистичких наука.

Речено је већ да регионална географија узима просторне објекте као појаве и настоји да изучи начин њиховог компоновања у просторну, регионалну целину. Но то је генерална поставка која мора бити основна идеја водиља регионалногеографске методологије. Регионални географ мора, из горе изнетих разлога, покаткад заћи и у генезу неких просторних објеката, али само толико и у оној мери колико је нужно да се осветли основна регионална законитост — изградња просторне целивности, индивидуалности и једноставности. То је, уосталом, допуштено и другим географским специјалистичким наукама. Тако, друштвена географија по који пут задира у проблеме социологије, економије, физичке гео-

графије, педологије итд., ако то погодује бољем научном осветљавању њених проблема. То не значи да она решава проблеме других наука, већ да из њихове сложене проблематике узима онај део који је њој потребан, без икаквих даљих претензија.

Нодална географија. — Региони као места претежно јаче концентрације предесних елемената су уједно и места јачег груписања људских вредности те тиме постају привлачни за суседне пределе. Та атрактивност региона се још више појачава ако у њему постоје већи градски и други центри (фокуси) као што су храмови у старом и манастири у средњем веку, велике фабрике, рудници итд. Али региони делују, „зраче“ и на своју околину својим многоструким функцијама. С обзиром на разнолике одлике региона и многоструке потребе људских заједница у њему, обострани утицаји између региона и његове околине су веома сложени и разнолики. Од сложености функција региона и њихових фокуса зависи многострукост и врсте његових утицаја на околину као и величина те околине или гравитационе сфере. Осим тога, функције региона и његових фокуса су не само разнолике, већ и различитог дејства, те је и гравитационо подручје тих функција различите величине. Око региона се наиме образују затворене линије које обележавају крајње утицаје разноликих регионалних функција. Њихова је основна тенденција да се развијају у виду концентричних кругова, али због разних утицаја њихова се правилност ремети и оне добијају облик затворених кривих линија. По све функције региона и њихових фокуса нису географске. У оквир регионалногеографских проучавања долазе само они утицаји који мењају или на било који начин доприносе изградњи просторних елемената у гравитационом подручју региона или пак у самом региону. Регионални географ мора издвојити географске утицаје, одредити сваком појединачно опсеи деловања, представити их картографски, изучити законитост њиховог настајања и њихов удео у формирању физиогномских елемената пејзажа. Као резултат тих изучавања мора се одредити и граница гравитационог подручја (утицајна сфера) на основу најснажнијих и за људске заједнице најзначајнијих функција региона. При том се може узети средња линија као резултат тих главних функција да би се њоме разграничило основно гравитационо подручје или сфера од периферног или споредног.

Понекад је теже одредити границу функционалних утицаја региона или његових фокуса, особито кад их треба разграничити од истоветних утицаја суседних региона или њихових фокуса. Том приликом се граница повлачи тамо где су обострани утицаји изједначени или су равни нули.

Науку која се бави проучавањем функционалних утицаја региона или њихових фокуса и формирањем територија на којима се ти утицаји осећају и делују на изграђивање елемената физиогномског пејзажа можемо назвати **нодална географија**. Она представља посебну грану регионалне географије.¹¹⁾ Гравитационе зоне које она проучава не поклапају

¹¹⁾ Од енгл. речи *nodal*, чворни. Код нас њој приближно одговара географија о утицајним сферама градова.

се са физиогномским просторним целинама. Те зоне, наиме, нису региони у регионалногеографском, физиогномском смислу, нису физиогномски делови простора Земљине површине, већ подручја махом неправилног облика која опасују регионе или њихове фокусе. Сем тога, границе тих зона су знатно динамичније од граница региона. Оне се брже мењају услед бржих промена регионалних функција и функција њихових фокуса.

Планирање и уређење простора. — Упознавање распореда или компоновања физиогномских елемената у простору, њихових међусобних веза и утицаја, сила кохезије и хармоније, спајања и прожимања — које те елементе држе на местима која су посебно одређена за сваки регион, долази се до сазнања простора као целине, његовог развртка и формирања и снага и законитости које тим развртком руководе. Такво суштинско познавање просторне законитости омогућује регионалном географу да одабере она места у простору на која треба поставити планиране друштвене објекте тако да не изазову супротне, одбојне снаге, већ да се складно уклопе у просторну целину и да се у њој тако поставе како би најбоље користила погодности које им природна средина пружа. Благодарни чињеници што регионална географија држи у кругу својих посматрања све битне географске особине простора она тиме за себе прибавља предност над другим географским наукама за извесне видове планирања и уређења простора.

Предност новог схватања регионалне географије над ранијим. — Досадашња регионална географија — географија ландшафтног типа — обухвата предео са свих географских аспеката и проучава генезу и еволуцију свих његових просторних елемената. Специјалистичке географске науке (систематска географија) деле целокупни садржај просторних елемената на категорије и проучавају их такође у смислу генезе и еволуције. Изучавања систематских географских наука су продубљенија и њихови резултати поузданији. Ландшафтна географија и систематске географске науке имају исти предмет проучавања. Разлика између њих је методолошке природе: ландшафтна географија обухвата сва поља географије; систематске географске науке проучавају та поља појединачно. Отуда су оправдани приговори да ландшафтна регионална географија нема свог посебног предмета проучавања, да се она у том погледу дуплира са систематским географским наукама.

На први поглед изгледа тешко наћи посебан предмет проучавања регионалне географије. Јер, цео предмет географских проучавања је у потпуности подељен на географске специјалистичке науке. Али док те науке проучавају одговарајуће категорије просторних елемената у смислу генезе и еволуције, дотле регионална географија како смо је ми обележили узима те елементе као појаве, као готове чињенице, па тежиште својих испитивања усмерава на начин како се ти објекти групишу, распоређују или „слажу“ у мозаик физиогномског пејзажа. Она, заправо, изучава законитост тог груписања и формирања физиогномског пејзажа.

Свака специјалистичка географска наука захвата само један део од укупног инвентара просторних елемената, те је стога принуђена да га

посматра мање-више изоловано од осталих објеката простора. Због тога ни једна од тих наука не може да врши анализу и синтезу целог пејзажа нити да објасни његово формирање.

Чак и кад би се све географске специјалистичке науке удружиле не би могле у потпуности и успешно објаснити формирање пејзажа региона. Јер да би се установиле законитости које руководе изградњом пејзажа потребно је пејзаж посматрати као целину, јер те законитости делују у њему целом, прожимају све његове објекте. Њихову праву суштину не могу ухватити поједине географске специјалистичке науке својим уским круговима проучавања јер све оне пате од једностраности у односу на цео пејзаж што може да доведе до погрешних тумачења и погрешног или деформисаног схватања поменутих законитости. Допринос специјалистичких географских наука проблему формирања пејзажа је фрагментаран, слабо повезан конгломерат — спектар различитих боја које удруже не дају белу боју, не дају јасно и поуздано тумачење формирања физиономије региона.

Сваки испитивач има посебан стил рада, посебан начин запажања и представљања стварности. Код неког су научни резултати поузданији, рељефније представљени, мање оптерећени субјективизмом; неке чињенице које за регионалну географију имају великог значаја могу код специјалистичких географских проучавања да буду непроучене или недовољно проучене, јер за њих немају особитог интереса. Све то показује да регионални географ, и поред добивених резултата специјалистичких географских наука, нужно мора да изађе на терен да би ту, у лабораторији природе, утврдио анализом и синтезом праву суштину и значај комплексног просторног инвентара и оних законитости које су створиле пејзаж и руководе његовим развојем. Стога резултати специјалистичких географских наука имају за регионалног географа више карактер података који ће да потпомогну и убрзају његово проучавање. Но она ће му бити без велике помоћи ако он сам не буде имао опште географске културе и способности за специјалистичка регионалногеографска изучавања — висок степен анализе и синтезе.

Ландшафтна географија пати од неповезаности између проучавања различитих географских категорија (рељеф, клима, хидрографија, друштвеногеографске појаве), од тзв. „система фијока“. Ретка су дела ландшафтне географије која су са успехом подигла „прелазне мостове“ између тих хетерогених проучавања и стопила их у јединствену, неразлучиву целину каква и постоји у стварности простора Земљине површине. У новом концепту регионалне географије овај се проблем не појављује јер се цео регион посматра у целини и из укупног инвентара његових просторних елемената извлаче законитости које руководе формирањем просторне физиономије.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. **Bürger, K.:** Der Landschaftsbegriff. Ein Beitrag zur geographischen Erdraumaufassung. — Dresdener geogr. Studien, 1935.
2. **Čarol, Hans:** Grundsätzliches zum Landschaftsbegriff. — Petermanns geogr. Mitt., 101 Jahrgang, 2 Quart., Gotha 1957.
3. **Hettner, A.:** Die Geographie, ihre Geschichte, ihr Wesen und ihre Methoden. — Breslau, 1927.
4. **Јовановић, Петар:** Савремена стремљења у географији. — I Конгрес географа Југославије, Загреб, 1950.
5. **Hartshorne, R.:** The nature of Geography. A critical survey of current thought in the light of the past. — Pennsylvania, Lancaster, 1951.
6. **Chabot, G.:** Grad u regiji. — Geografski glasnik XVI—XVII, Zagreb, 1955.
7. **American geography.** Association of american geographers by Syracuse University Press, 1954.
8. **Милојевић, Б. Ж.:** О географским предметима и географским чиниоцима. Прилог методологији географије (рукопис).
9. **Rubić, Ivo:** Problem regije u modernoj geografiji. — Izveštaj o radu IV Kongresa geografa FNRJ, Beograd, 1956.
10. **Илешич, Светозар:** О принципима географске рејонизације. — Зборник радова V конгреса географа ФНРЈ, Цетиње, 1959.
11. **Cholley, A.:** La géographie. — Paris, 1951.
12. **Barbag, Jozef:** The subject and task of regional geography. — Przegląd geograficzny, tom XXXI, vol. 3—4, Warszawa, 1956.
13. **Roglić, J.:** Neki osnovni problemi geografije. — Geografski glasnik, XXII, Zagreb, 1960.
14. **Schmithüsen, J.:** Das System der geographischen Wissenschaft. — Festschrift Theodor Kraus, Bad Godesberg, 1959.
15. **Nice, Bruno:** Geografia et pianificazione territoriale. — Memorie di geografia economica, Vol. IX, Napoli, 1953.
16. **Hartshorne, R.:** Perspective on the nature of geography. — London, 1959.
17. **Ршумовић, Радован:** Површ Поникава и Стапара. — Зборник радова Географ. института САН, бр. 11, 1955, Београд.
18. **Penck, Albrecht:** Die Geographie unter den erdkundlichen Wissenschaften. — Die Naturwissenschaften, 16, 1928.
19. **Dickinson, Robert:** Landscape and Society. — Scott. Geogr. Mag., 55, 1939.
20. **Schlüter, Otto:** Die Ziele der Geographie des Menschen. — Antrittsrede, Munich, 1906.
21. **Krebs, Norbert:** La concept paysage dans la géographie humaine. — Comptes rendus de Congr. intern. de géographie, Amsterdam 1938, T. 2.
22. **Hettner, A.:** Entwicklung der Geographie in XIX Jahrhundert. — IV Jahrgang der geographischen Zeitschrift, Leipzig, 1898.
23. **Chabot, G.:** Les conceptions françaises de la science géographique. — Norsk Geografisk Tidsskrift, bind XII, heft 7—8, 1950.
24. **Геренчук, И. К.:** Пятьдесят лет учения географических ландшафтах. — Известия всесоюзного географического общества, том 95, вып. 6, 1963., Ленинград.
25. **Schultze, H. J.:** Begriff und Gliederung geographischer Landschaften. — „Forschungen und Fortschritte“, Band 29, Heft 10 Oktober 1955., Berlin.
26. **Fochler-Hauke, dr Gustav:** Allgemeine Geographie. — Das Fischer Lexikon, Hamburg 1959.
27. **Bobek, H. i Schmithüsen, J.:** Die Landschaft im logischen System der Geographie. — Erdkunde 1949.
28. **Gradmann, R.:** Das harmonische Landschaftsbild. — Zeitschrift d. Ges. f. Erdkunde, 1924.

R é s u m é

DR RADOVAN RŠUMOVIC

OBJET D'ÉTUDE DE LA GÉOGRAPHIE RÉGIONALE

Dans la première partie de son travail l'auteur expose le développement de la géographie régionale en Allemagne, en France, dans l'URSS, en Angleterre, aux Etats-Unis et en Yougoslavie, en donnant, en même temps, un aperçu historique de l'évolution de cette science. Dans la seconde partie de l'étude, on considère brièvement ce qui fait l'essence de la géographie en tant que science pour que l'objet d'étude de la géographie régionale apparaisse plus nettement sous le jour de ces problèmes et pour déterminer ses rapports avec les autres disciplines de la géographie.

L'espace de la surface du globe est composé de divers objets (montagnes, vallées, plaines, rivières et lacs, forêts, pâturages, établissements humains, chemins, champs, etc.). Ces objets sont disposés de différentes façons et selon certains lois, ils se combinent l'un avec l'autre et entrent en relations mutuelles, en donnant à chaque partie de la surface du globe un aspect différent qu'on pourrait désigner le mieux par le terme de paysage. Ces objets constituent le contenu matériel de l'espace de la surface du globe ou du paysage. Par conséquent, le paysage est un produit matériel. Il représente l'idée qu'on obtient par la vue d'une partie déterminée de la surface du globe et il ressemble à la photographie de ce même espace. Cependant, la géographie n'étudie pas tous les éléments du paysage, car nombre de ceux-ci sont si menus et insignifiants qu'ils ne méritent pas l'attention de la géographie. En outre, même les objets de plus grandes dimensions peuvent être quelquefois de si peu d'importance dans les complexes spatiaux des phénomènes, que la géographie est également obligée de les négliger. Si l'on fait abstraction de tels éléments de l'espace, le contenu matériel de l'espace se réduit aux objets (éléments) qui sont essentiels et caractéristiques pour la physionomie de la surface du globe ou du paysage. C'est le **paysage réduit** ou **physionomique** (paysage géographique). Si le paysage est une photographie, le paysage réduit ou physionomique est alors un croquis net et sans déformations d'une partie de l'espace de la surface du globe.

L'objet d'étude de la géographie est, donc, la physionomie d'une partie de l'espace de la surface du globe ou bien de l'ensemble de l'espace à la surface du globe. C'est l'objet fondamental ou essentiel des études géographiques ou „la substance géographique”.

En étudiant les éléments de l'espace ainsi réduit, la géographie doit nécessairement pénétrer aussi dans leur genèse et leur évolution. Elle doit étudier les processus qui donnent lieu à la formation des éléments (objets) de l'espace, ainsi que de nombreux facteurs qui prennent part à ces processus. Tous ces processus et leurs facteurs (fussent-ils de nature matérielle ou immatérielle), qui, de quelque façon que ce soit, prennent une part importante à la création des objets de l'espace et de l'espace entier de la surface du globe, ont le caractère de processus et de facteurs gé-

ogographiques. C'est de cette façon-ci que la sphère des études géographiques s'élargit. L'étude des processus et des facteurs géographiques n'est que la conséquence naturelle de l'abord scientifique et méthodologique de la géographie de son objet d'étude fondamental — de la physionomie de la surface du globe.

Les objections que la géographie ne possède pas un objet d'étude déterminé et qu'elle empiète souvent sur les domaines des autres est la conséquence des rapports insuffisamment éclaircis entre l'objet fondamental qu'étudie la géographie — physionomie de l'espace de la surface du globe, d'un côté, et les processus et leurs facteurs qui participent à la formation de cette physionomie, de l'autre, ainsi que de la définition insuffisante de l'objet fondamental des études géographiques. C'est que l'on considère souvent les processus et les facteurs des objets spatiaux, comme phénomènes en soi sans se rendre compte du fait qu'ils sont d'une importance relative et subordonnée. La conséquence d'un tel étal de choses est l'empiètement sur le domain des autres sciences (économie, géologie, sociologie, etc.).

Tant que la géographie s'en tient aux objets spatiaux, — soit naturels soit culturels — elle est fermement attachée à l'objet de ses propres études.

Afin d'obtenir une compréhension plus nette de l'essence de la géographie régionale, nous prendrons comme point de départ l'idée simplifiée du paysage physionomique ou géographique. Si nous concevons ce paysage comme une mosaïque, chaque élément de cette mosaïque est alors en même temps aussi un élément de l'espace de la surface du globe. Ces éléments sont disposés, dans chaque partie de la surface du globe, d'une façon différente, c.à.d. ils occupent une position différente dans l'espace. Pourtant, chaque partie de l'espace de la surface du globe (région) ne renferme pas un **nombre égal** de ses éléments, c. à d. l'inventaire d'éléments spatiaux est différent en différentes régions. En outre, dans chaque régions sont représentées différentes espèces d'éléments spatiaux, ou plutôt, ces éléments sont de **qualité** différente. Et, finalement, dans chaque région les éléments spatiaux sont représentés en un degré différent de leurs propriétés, c. à d. ils sont de quantité différente. Ainsi, par exemple, la montagne, le lac et le village sont trois éléments de l'espace aux qualités différentes. Pourtant, en aucune partie de la surface du globe il n'y a deux montagnes, deux lacs ou deux villages qui seraient de dimensions et de forme absolument identiques, c. à d. de quantité identique.

Il en résulte que les éléments spatiaux varient en ce qui concerne leur nombre, leur quantité et leur qualité dans chaque partie de la surface du globe et que le nombre de leurs combinaisons est pratiquement infini. C'est pourquoi il n'y a pas deux régions ou deux paysages absolument identiques à la surface du globe, bien qu'il existe des régions qui montrent plus ou moins d'analogie. Et c'est justement la cause pourquoi chaque région se distingue de toutes les autres par ses caractères spécifiques — son individualité ou sa personnalité.

Les sciences géographiques spécialisées prennent de la mosaïque du paysage physionomique les groupes d'éléments („pierres de mosaïque”)

selon leur affinité et en forment l'objet de leur étude. Cependant, tandis que ces sciences étudient ces éléments au point de vue de leur genèse et de leur évolution, la géographie régionale les considère plutôt comme phénomènes, en concentrant son attention principale sur leur disposition dans l'espace, la façon dont ils entrent en combinaisons mutuels, leur groupement et leur arrangement en mosaïque du paysage physionomique.

Les éléments spatiaux ne sont pas disposés uniformément sur toute la surface du globe: ils sont concentrés dans quelques endroits plus, dans certains autres moins. En outre, ils sont unis, en règle générale, par une cohésion intérieure, en ensembles plus ou moins grands qui possèdent des caractères spécifiques. Nous appelons **régions** ces territoires avec de telles agglomérations d'éléments spatiaux. Les régions doivent leur origine à la combinaison des éléments spatiaux, en nombre différent et de qualité et quantité différentes. La science qui étudie les lois selon lesquelles ces combinaisons se produisent et le paysage physionomique de la région se forme, s'appelle **géographie régionale**.

De même que chaque région représente une mosaïque d'éléments spatiaux, la surface du globe représente, de son côté, une grande mosaïque de régions.

Chaque science géographique spécialisée n'embrasse qu'une partie de l'inventaire total d'éléments spatiaux et elle est, par conséquent, obligée de la considérer isolément du reste des objets de l'espace. Pour cette raison, aucune de ces sciences n'est à même d'établir les lois qui régissent la création de l'ensemble du paysage ni d'expliquer sa formation.

La contribution des sciences géographiques spécialisées au problème de la formation du paysage est fragmentaire, un conglomérat qui manque de cohésion — un spectre de différentes couleurs qui, réunies, ne donnent pas la couleur blanche, n'offrent pas une explication claire et authentique de la formation de la physionomie des régions.

La géographie régionale actuelle (Landschaftsgeographie) souffre d'une incohérence entre les études de diverses catégories géographiques, du système dit „de tiroirs”. Rares sont les oeuvres de cette géographie qui ont réussi à jeter les „ponts de passage” entre ces études hétérogènes et à les fusionner en un ensemble unique et inséparable, tel qu'il existe dans la réalité de l'espace de la surface du globe. Dans la nouvelle conception de la géographie régionale, ce problème n'apparaît plus, car on considère la région entière dans son ensemble et de l'inventaire total de ses éléments spatiaux on déduit ces lois qui régissent la formation de la physionomie spatiale.